

Devetdeset let revije *Proteus*

Matija Gogala

Naravoslovna revija *Proteus* letos slavi že devetdeset let izhajanja, saj je prva številka izšla leta 1933. Prav je, da ob tem jubileju na kratko napišemo, kaj je namen in vsebina te revije, kako se je naklada spreminjala z leti in kdo vse je bil urednik in kakšen je bil sestav uredniškega odbora. Naj omenim, da opuščam vse strokovne in znanstvene nazive, čeprav jih pri taki reviji ni malo. Dolgoletni urednik Lavo Čermelj je v svojem prikazu ob tridesetletnici in šestdesetletnici napisal, da so med pripravljanci bili Alija Košir, Ljudevit Kuščer, Božo Škerlj in Lavo Čermelj. Po pritegnitvi Pavla Grošlja v pripravljalni odbor je prevladalo spoznanje, da je najprimernejše ime naravoslovne revije *Proteus*, imenovan po rodu človeške ribice *Proteus anguinus*.

Vsebino revije lahko razdelimo na biologijo – splošno biologijo, antropologijo (v smislu biološke véde, ne v današnjem sociološkem pomenu te besede), zoologijo, botaniko, mikologijo, mikrobiologijo, fiziologijo in genetiko, v zadnjem času tudi molekularno biologijo. Sledijo področja medicine, matematike, fizike, kemije, astronomije, meteorologije, geologije s paleontologijo, nato področja geografije, speleologije in tehnike, astronautike, varstva narave, biografije priznanih osebnosti, od desetega letnika do danes tudi Nobelovih nagradencev z opisom njihovih dosežkov.

K tem področjem sodijo prikazi novih knjig z naravoslovno tematiko, rubrike *Mladi prirodoslovec*, *Društvene vesti*, *Pogovori z bralci*, *Za bistre glave*, in tudi astronomske priloge (od desetega do enaintridesetega letnika kot področje efemerid za Ljubljano). Zanimivo je tudi spreminjanje naklade, od začetnih 2.000 izvodov do absolutnega rekorda v letnikih trinajst in štirinajst 15.000 izvodov! S tridesetim letnikom se je naklada znižala

na okroglo 8.000 primerkov. Nato se je naklada z leti zniževala do sedanjih 1.200 izvodov. Prvi urednik je bil biolog Pavel Grošelj, ki je urejeval revijo od začetka prvega letnika do sedmega zvezka šestega letnika. Takrat ga je dohitela prezgodnja smrt. Znal je zelo lepo in poljudno pisati, kar je priznalo veliko število kasnejših ocenjevalcev in urednikov. Poznalo se mu je, da je bil poleg biologa tudi pesnik, zato je pisal dovršeno in zgledno. Naj navedem vsaj nekaj primerov njegovih člankov: v prvi številki prvega letnika in ponovno v prvi številki osemdesetega letnika je objavil članek *Kako so odkrili človeško ribico?* ali v drugem zvezku prvega letnika članek, ki je posvečen začetniku bioakustike Ivanu Regnu *Človek, ki je muziciral z žuželko*. Imel pa je zelo široko zanimanje za vse veje naravoslovja, tako je med drugim pisal o astronomiji, o meteorskem roju, pa tudi o valjenju jajc pri ptičih in podobno. Krmilo revije je po Grošljovem odhodu prevzel fizik Lavo Čermelj, ki je *Proteus* urejal do prvega zvezka osmega letnika in po presledku zaradi kulturnega molka med drugo svetovno vojno zopet po krajšem povojnem obdobju, ko ga je zamenjal za dve številki osmega letnika zdravnik Alija Košir, nekaj dlje pa je bil urednik fizik Anton Peterlin, od četrte do desete številke osmega do vključno devetega letnika. V teh zvezkih je našlo prostor tudi nekaj prispevkov o letalstvu, skupaj s takrat aktualno temo o nadzvočni hitrosti. Od desetega do enaintridesetega letnika, torej uglednih dvanajset naslednjih letnikov, je spet urejal Lavo Čermelj. Od devetindvajsetega letnika do prve in tretje številke enaintridesetega letnika mu je kot tehnični urednik pomagal Marko Aljančič, v zadnjih dveh letnikih (tridesetem in enaintridesetem) pa tudi botanik Tone Wraber. Tudi urednik Čermelj je imel zelo raznovrstno zanimanje, kar se

je kazalo v izboru raznolikih naravoslovnih tem, od zoologije in botanike preko medicine, kemije in fizike do astronomije. V uredniškem odboru so takrat (na primer pri sedemindvajsetem letniku) poleg urednika Čermelja sedeli tudi Jovan Hadži, Miroslav Kališnik, Alija Košir, Anton Kuhelj, Janez Matjašič, Črtomir Nučič, Hubert Pehani, Anton Ramovš in Aleš Strojnik.

Potem je naslednjih šest let urejal revijo geolog in paleontolog Anton Ramovš. Zato se je pod njegovim uredništvom povečalo število geoloških in paleontoloških prispevkov. Stane Peterlin je v *Kazalu šestdesetih letnikov Proteusa* v prispevku *In še naslednjih trideset Proteusovih let* navedel, da je z dvaintrideset letnikom dobila revija *Proteus* šestnajst barvnih strani, ki jih je takrat tiskala nova tiskarna Mladinske knjige, črno-bele strani pa še vedno vsaj nekaj let tiskarna Tone Tomšič iz Ljubljane. Ramovšu je sledil agronom France Adamič, ki je urejeval od osemintridesetega do enainštiridesetega letnika, torej štiri leta. Naslednji urednik je bil biolog in botanik Tone Wraber. Že prej je bil tehnični urednik pri Lavu Čermelju in je uredil dvojno, deveto do deseto številko devetindvajsetega letnika. V času rednega uredništva je revijo urejeval od dvainštiridesetega do devetinštiridesetega letnika. Od petdesetega do sedemindvajsetega letnika revije *Proteus* sem urejevanje nato prevzel jaz, zoofiziolog in entomolog Matija Gogala. V obdobju svojega uredništva sem v petinpetdesetem letniku uvedel angleške povzetke glavnih člankov. Od petinpetdesetega letnika naprej je revijo zopet prevzelo Prirodoslovno društvo. Tehnični urednik je bil od pete številke devetintridesetega letnika, torej od januarja leta 1977 in tudi med mojim uredništvom, Andrej Zajec, ki se je zaradi težke bolezni poslovil od nas leta 1995. Kljub razmeroma kratkemu sodelovanju pri reviji je pustil pri *Proteusu* značilni pečat. Naslednji v vrsti urednikov je bil biolog in naravovarstvenik Stane Peterlin, ki je poleg dveh posebnih zvezkov

revije (ob tednu varstva narave leta 1967 in Triglavski narodni park leta 1972) uredil osemindvajseti do enainštirideseti letnik. Z dvainštiridesetim letnikom je glavni urednik postal Ivan Kreft, odgovorni urednik pa je ostal Stane Peterlin, ki je to nalogo opravljal tudi še v štiriinštiridesetem letniku, ko je za eno leto uredništvo prevzel Samo Ribarič. S štiriinštiridesetim letnikom je Prirodoslovno društvo Slovenije prekinilo pogodbo s Tiskarno Mladinska knjiga in tisk revije zaupalo Tiskarno Delo, d. d. Za prve tri zvezke petinštiridesetega letnika sem nato kot odgovorni urednik prevzel jaz, od vključno četrte številke tega letnika pa do danes je to breme prevzel mikrobiolog in molekularni biolog Radovan Komelj. Petinštirideseti letnik je kot v. d. urednika urejala Janja Benedik, v tistem času tudi direktorica pisarne Prirodoslovnega društva Slovenije. Večjo tehtnost je dosegla revija *Proteus* ponovno v šestinštiridesetem in sedemindvajsetem letniku, ko je funkcijo urednika prevzel Matjaž Mastnak. Naslednje kritično obdobje je bilo ob prvih dveh zvezkih osemindvajsetega letnika, ko je novi urednik postal fizik Sašo Dolenc, ki pa je radikalno spremenil sestavo uredniškega odbora. Zato in zaradi spremenjenih ciljev revije *Proteus* so nato v tekočem, osemindvajsetem letniku sodelovali Tomaž Sajovic, Janja Benedik in Matjaž Mastnak. Od šeste do zadnje dvojne številke istega letnika (osemindvajsetega) revije do današnjih dni, torej skupaj vsaj 18 let, je ostal glavni urednik slavist in dolgotelni lektor Tomaž Sajovic, ki je v revijo uvedel daljše uvodnike in v zadnjem času tudi tematske številke, kot so na primer zvezki, posvečeni Muri (78, 6-8), Parku Škocjanske jame (79, 7-9), Karavankam - Globalnemu Geoparku UNESCO (80, 7-9), Pohorju (83, 2-5), Halozam (84, 4-7) in Dravi (85, 6-9). Seveda je pa vprašanje, ali tak način urejanja revije ne uspava bralcev, čeprav dobijo potem zelo bogato vsebino po treh ali štirih mesecih. Druga posebnost, ki jo je potrebno omeniti, so razmeroma dolgi komentarji

v uvodih posameznih števil *Proteusa*, ki pa so zelo čitljivi in smiselno odsevajo vsebine vodilnih člankov.

Izdajatelj in založnik naključno izbranega dvainosemdesetega letnika je bilo Prirodoslovno društvo Slovenije, odgovorni urednik Radovan Komel, glavni urednik Tomaž Sajovic, v uredniškem odboru pa so bili Janja Benedik, Milan Brumen, Igor Dakskobler, Andrej Godec, Matija Gogala, Matevž Novak, Gorazd Planinšič, Mihael Jože Toman, Zvonka Zupanič Slavec in Petra Draškovič Pelc. Lektor je bil Tomaž Sajovic, za oblikovanje revije je skrbela Eda Pavletič, za angleške prevode je bila odgovorna Andreja Šalomon Verbič, slikovno gradivo je pripravljala Marjan Richter, revijo tiskalo podjetje Trajanus d.o.o., v svetu revije pa so bili Nina Gunde Cimerman, Lučka Kajfež Bogataj, Tamara Lah Turnšek, Tomaž Pisanski, Peter Skoberne in Kazimir Tarman.

Tehnični urednik je bil od devetindvajsetega letnika Primož Schauer in leto kasneje tudi Tone Wraber. Tehnična urednica je bila od dvaintridesetega do vključno četrte številke devetintridesetega letnika Emilija Medveš. Joža Meze je besedila lektorirala od tretje številke štiriintridesetega letnika do vključno enainštiridesetega letnika, zamenjala pa sta jo lektorica Erika Kržišnik (od dvainštiridesetega do sedeminpetdesetega letnika) in lektor Tomaž Sajovic, ki od osemindvajsetega letnika sam skrbi za čistejši jezik. Kasneje, po osemindvajsetem letniku do danes, pa je tako in tako prevzel tudi glavno uredništvo revije *Proteus*.

Naj omenim, da sta kazalo za prvih trideset letnikov *Proteusa* sestavila Marko Aljančič in Primož Schauer, za šestdeset letnikov pa, tudi v digitalni obliki, kar jaz, Matija Gogala. Danes je revija *Proteus* na razpolago v digitalni knjižnici *dLib.si* od štiriinšestdesetega letnika (leta 2011/2012) do danes. Na spletni strani Prirodoslovnega društva Slovenije, ki izdaja revijo, je v celoti dostopen le prvi letnik, ostali letniki so dostopni v arhivu revije www.proteus.si/arhiv/.

In kaj naj navedem za konec tega prispevka? Sklenem ga naj kar s citatom prvega urednika Pavla Grošlja v prvem članku prve številke prvega letnika: »Koliko zdrave opazovalne sile spi v našem ljudstvu! Bilo bi dobri stvari v korist, da jo pritegnemo k razreševanju čudes svoje lepe domovine.«

Po tem lepem zaključku nas je prijetno presenetilo vabilo na svečanost 21. decembra leta 2023 v kompleksu Brdo, kjer je predsednica države doktorica Nataša Pirc Musar podelila reviji *Proteus* državno odlikovanje red za zasluge. O tem si oglejte dokumente na naslednjih straneh!

Z ukazom št. 094-01-16/2023-5 z dne 1. decembra 2023

PRESEDNICA REPUBLIKE SLOVENIJE

odlikuje

PROTEUS,
mesečnik za poljudno naravoslovje,

z

REDOM ZA ZASLUGE

ob 90-letnici izhajanja
ter izjemen prispevek pri širjenju in prenosu znanja z različnih področij
naravoslovja med avtorje in bralce tako doma kot po svetu.

Nataša Pirc Musar
PRESEDNICA

Ljubljana, 1. december 2023

Na podlagi sedme alineje prvega odstavka 107. člena Ustave Republike Slovenije ter 4. točke 7. člena in 10. člena Zakona o odlikovanjih Republike Slovenije je predsednica republike Nataša Pirc Musar izdala ukaz o podelitvi odlikovanja Republike Slovenije.

Ob 90-letnici izhajanja ter za izjemen prispevek pri širjenju in prenosu znanja z različnih področij naravoslovja med avtorje in bralce tako doma kot po svetu

prejme

PROTEUS, mesečnik za poljudno naravoslovje,

RED ZA ZASLUGE.

Revija *Proteus* je najstarejša slovenska poljudnoznanstvena revija. Od leta 1933 jo izdaja Prirodoslovno društvo Slovenije, ena najstarejših nevladnih organizacij pri nas, ki je tudi njen založnik.

Zamisel o izdajanju poljudnoznanstvenega časopisa sega v leto 1918. Čeprav je imel časopis že izbrano ime, *Priroda*, se zamisel tedaj ni uresničila – zaživela je 15 let kasneje v Prirodoslovni sekciji Muzejskega društva za Kranjsko, iz katerega je nastalo Prirodoslovno društvo Slovenije.

Prvi urednik revije je postal profesor dr. Pavel Grošelj, eden vodilnih slovenskih biologov tistega časa, ki si je tudi osebno dolgo prizadeval, da bi dobili slovensko poljudnoznanstveno revijo. Poimenoval jo je po enem od simbolov naših krajev, človeški ribici (lat. *proteus*), pod tem imenom pa izhaja še danes.

Po dr. Grošlju je urednikovanje prevzel dr. Lavo Čermelj. Revija je izhajala neprekinjeno z izjemo kulturnega molka med drugo svetovno vojno. Po vojni je revijo vodilo več urednikov, ki so prispevali k njeni odličnosti, razvoju in dediščini za naslednje rodove bralcev, zato je spoštljivo, da jih naštejemo: po vojni dr. Alja Košir, dr. Anton Peterlin, ponovno dr. Lavo Čermelj, dr. Tone Wraber, dr. Matija Gogala, Stane Peterlin, dr. Ivan Krefl, dr. Samo Ribarič, Matjaž Mastnak, Janja Benedik in dr. Sašo Dolenc, sedanji urednik pa je dr. Tomaž Sajovic.

Revija *Proteus* na poljudnoznanstveni način predstavlja dosežke slovenske znanosti in izpostavlja novosti iz tujine. Že devetdeset let izvrstno izpolnjuje svoje poslanstvo, ki je zagotavljanje kakovostnih poljudnoznanstvenih prispevkov z različnih področij širokemu krogu bralcev, med katerimi niso le naravoslovci.

Vsi članki zato stremijo k strokovnosti, napisani pa so v izbrani, a razumljivi slovenščini, v kateri avtorji, med katerimi so najuglednejši slovenski strokovnjaki in znanstveniki, skrbijo za uveljavljanje in ohranjanje slovenskih strokovnih izrazov. Vsebinsko bogatijo tudi uveljavljeni znanstveniki, ki objavljajo skoraj izključno v angleškem jeziku in v mednarodnih znanstvenih publikacijah, za revijo *Proteus* pa pripravljajo krajše povzetke svojih raziskav.

Ker so vsi dosednji uredniki s sodelavci in avtorji člankov v ospredje postavili radovedne bralce in jih spodbujali pri iskanju dodatnega znanja, ni presenetljivo, da so najštevilčnejši in najzvestejši bralci učenci, dijaki in študenti. Mnogim *Proteus* pomeni veliko več od revije: predstavlja jim dodatno znanje in spodbudo, da tudi sami stopijo na pot znanosti. Tako bralci postanejo avtorji, revija pa živi in ohranja svoje prvotno poslanstvo.

Revija *Proteus* pa ima še cno, izjemno pomembno poslanstvo. Kot publikacija, osredinjena na naravo in vlogo človeka v njej, na poljuden in razumljiv način opozarja na pomen ohranjanja in krepite biotske raznovrstnosti ter na posledice podnebne in okoljske krize, s katerima se sooča svet. S tem potrjuje dejavno vlogo znanosti v času, ko je človeštvo na usodnih prelomnicah.

Z državnim odlikovanjem Republika Slovenija izraža priznanje, spoštovanje in hvaležnost mesečniku *Proteus* za pomembno in odgovorno zavezanost znanju in predanost bralkam in bralcem, ki traja že zavidljivih 90 let.

